

НАСТАВНО–НАУЧНОМ ВЕЋУ
Универзитета у Београду – Филозофског факултета
Чика Љубина 18 – 20, Београд

На редовној седници одржаној 21. 09. 2023. године Наставно–научно веће Филозофског факултета изабрало је Комисију у саставу проф. др Душан Михаиловић, Одељење за археологију Филозофског факултета у Београду, др Александар Капуран, научник саветник Археолошког института у Београду, и ментор проф. др Марија Љуштина, Одељење за археологију Филозофског факултета у Београду, за оцену и одбрану докторске дисертације *Обрасци насељавања у Моравско-вардарској долини од XIV до VI века пре нове ере* кандидата за доктора наука Петра Милојевића. Након прегледане дисертације Комисија подноси следећи

ИЗВЕШТАЈ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Основни подаци о кандидату и дисертацији

Кандидат Петар Милојевић рођен је 17. 09. 1983. године у Нишу. Након завршене Гимназије у Сокобањи, 2002. године постао је студент основних студија археологије на Филозофском факултету у Београду. Дипломирао је 2014. године, са просечном оценом 8,02, са темом Рекогносцирање потенцијалних палеолитских станишта на територији Сокобањске котлине и ближе околине, под менторством проф. др Душана Михаиловића. Докторске студије археологије на истом факултету уписао је 2015. године и са успехом одбранио предлог своје докторске теме. Од 2020. запослен је као истраживач сарадник на Археолошком институту у Београду.

Своје досадашње теренско искуство Милојевић је почео да стиче још током основних студија, учествујући у ископавањима на Београдској тврђави и Винчи. Од тада је као члан истраживачког тима, али и као руководилац, учествовао на великом броју ископавања. Од изузетног значаја је и Милојевићева посвећеност теренској проспекцији. Учествовао је у рекогносцирању праисторијских локалитета у алексиначком и јагодинском Поморављу, Понишављу, борском и књажевачком крају, као и спелеолошких објеката у источној Србији, пећинских станишта у сливу Ресаве, тематским рекогносцирањима у потрази за пећинском уметношћу на тлу Србије, систематским рекогносцирањима потенцијалних пећинских станишта у Сокобањској котлини и ближој околини. Посебно је значајно што је од 2022. г. члан истраживачког тима пројекта *THE FLOW: Interactions-Transmission-Transformation: Long-distance connections in Copper and Bronze Age of the Central Balkans*, који у сарадњи спроводе Археолошки институт, Београд, Институт за нуклеарне науке “Винча” и Универзитет у Београду - Филозофски факултет, а у оквиру Програма ИДЕЈЕ (ев. бр. 7750074) Фонда за науку Републике Србије.

Милојевић је резултате својих досадашњих истраживања публиковао у научним радовима у домаћој и иностраној периодици и монографским публикацијама, а саопштењима је узео учешће на научним скуповима у Пироту, Београду, Новом Саду, Неготину, Суботици, Параћину, Прокупљу и Сомбору. Резултати његовог досадашњег рада показују

интересовања за примену различитих методолошких приступа у проучавању праисторије, са акцентом на млађој праисторији Поморавља и Понишавља. О томе сведоче монографије које је Милојевић коауторски публикувао, а које су посвећене праисторији алексиначког и сокобањског краја: Милојевић, П., Трајковић-Филиповић, Т. 2017. *Праисторијска налазишта у Алексиначкој котлини: Евиденција и ревизија старих података. Алексинац: Завичајни музеј Алексинац – Ниш: Народни музеј Ниш.* и Милојевић, П., Кајтез, И., Милошевић, С. 2015. *Спелеолошки објекти Сокобање као потенцијална палеолитска налазишта. Сокобања: Народна библиотека „Стеван Сремац“.* Снажна посвећеност и успешност у проучавању археолошког материјала као основе за познавање млађе праисторије препознаје се у више радова, од којих издвајамо: Милојевић П., Милановић, Д. 2015. *Депо латенских металних предмета са јужних падина планине Ртањ. Етно-културолошки зборник, књ. XIX: 35-45.,* Филиповић, В. Милојевић, М. 2015. *Неколико бронзаних налаза из околине Сокобање. Етно-културолошки зборник, књ. XIX, Сврљиг: 47-52.* и Милојевић, П. Филиповић, В. 2020. *Бакарна секира из атара села Бовна код Алексинца. Караџић: часопис за историју, етнологију, археологију и уметност бр. 11/2019: 7-14.* Милојевић посебну пажњу посвећује проучавању утицаја фактора природне средине на активности људи у прошлости. Овај теоријско-методолошки приступ, на ком темељи и своју докторску дисертацију, развијао је кроз дужи временски период, што је видљиво кроз радове: Милановић Д., Милојевић, П. 2013, *Каснонеолитски локалитети у Алексиначкој котлини: природна средина и економски потенцијали. Етно-културолошки зборник, књ. XVII: 73-82.,* Милојевић, П., Милановић, Д. Трајковић-Филиповић, Т. 2016. *Каснонеолитски локалитет Шетка - Утрине: природногеографска и културна карактеризација. Караџић: часопис за историју, етнологију, археологију и уметност бр. 7/2015: 26-65.,* Милојевић, П., Милановић, Д. 2017. *Топографија праисторијских локалитета у Ражањској општини, у Капија Поморавља у духовној историји Срба, ур. С. Рајић, Г. Јашовић, И. Беџић, Љ. Васиљевић, 9-18. Својиново: Удружење за културу и уметност ЛОГОС - Крушевац: Историјски архив Крушевац.,* и Милојевић, П., Кузмановић-Цветковић, Ј. 2019. *Топографске и економске карактеристике налазишта из металних доба у Топлици, Гласник Српског археолошког друштва 35: 27–63.*

Дисертација *Обрасци насељавања у Моравско-вардарској долини од XIV до VI века пре нове ере* састоји се од 455 страница текста и 74 странице са библиографским подацима и списком коришћених скраћеница. Саставни део текста чини укупно 284 прилога означених као слика (92), табеле (115) и карте (77). Као посебно поглавље бр. 19 издвојене су Табле налаза, са фотографијама и цртежима керамичког материјала, који је у највећој мери непубликован.

Предмет и циљ дисертације

Предмет истраживања докторске дисертације Петра Милојевића јесу археолошки детектовани, истражени и документовани остаци насеља са својим природно-географским окружењем и економија њихових становника током позног бронзаног, раног и старијег гвозденог доба (XIV-VI век пре нове ере), у зони Моравско-вардарске долине од ушћа Раванице до Прешевске повије. Основу истраживања чини испитивање просторних односа између насеља и њихове природно-географске средине у контексту анализирања економских стратегија популација-носилаца појединих археолошких култура из просторно-хронолошког оквира теме. Током проучавања узете су у обзир основне технолошке

могућности заједница из бронзаног и гвозденог доба, њихов културне карактеристике, некадашњи пејзаж и економске праксе прединдустијског становништва из анализираних области. За истраживања је управо изабрана средишња зона Моравско-вардарске долине, због тога што представља окосницу Централног Балкана, а изразито је хетероген природно-географски пејзаж, који је уједно добро интегрисан и отворен за интензиван проток људи, робе, идеја, искустава и технологије.

Истраживања су спроведена са циљем да се кроз анализе насеобинских остатака и њихових природних окружења дође до сазнања о основним економским афинитетима различитих заједница из млађе праисторије, као и да се ти економски избори доведу у везу са уоченим културним променама кроз дефинисана три периода праисторије. Од претпостављена два хронолошка и културна масива (касно бронзано и старије гвоздено доба) управо се анализом образаца насељавања дошло до јасног груписања и издвајања локалитета из периода названог раним гвозденим добом због јасних разлика како у односу на претходеће касно бронзано, тако и на пуно старије гвоздено доба. Утврђивање тих промена компарацијом проучаваних периода у контексту насеобинских и економских трансформација у једном броју случајева поткрепљене су старе, а у знатном броју случајева понуђене су нове интерпретације о транзицији из бронзаног у гвоздено доба.

Истраживачка питања

У сврху препознавања шта обрасци насељавања казују о културним и друштвеним променама током транзиције из бронзаног у гвоздено доба на испитиваном подручју, у истраживању се полази од три хипотезе које су биле тестиране према истраживачким питањима која стоје у вези са сваком од хипотеза.

Хипотеза 1: Заједнице из касног бронзаног, раног гвозденог и старијег гвозденог доба бирају различита места за насељавање.

Истраживачко питање 1: Какав је положај насеља у односу на Моравско-вардарску долину током анализираних периода?

Истраживачко питање 2: Какви су односи насеља према природно-географским елементима у анализираниј области?

Хипотеза 2: Разлике у просторно-функционалним односима према економским потенцијалима, који се препознају према постојању и доступности природних ресурса, из ближе и даље околине насеља указују на другачије привредне праксе заједница из касног бронзаног, у односу на заједнице из раног и старијег гвозденог доба.

Истраживачко питање 3: На које економске карактеристике заједница из проучаваних периода указују топографске карактеристике локалитета?

Истраживачко питање 4: Какви педолошки типови доминирају у најужим рејонима насеља током анализираних периода?

Истраживачко питање 5: Какав је просторни однос између насеља и минералних ресурса?

Истраживачко питање 6: Који индикатори се препознају у етно-историјским подацима о природно-економским квалитетима одређеног атара у коме се налази праисторијско насеље?

Хипотеза 3: Распоред насеља, њихових типова и других друштвено-географских елемената из касног бронзаног доба указује на другачију организацију система насељавања, а тиме и друштвено-економског система, у односу на рано и пуно гвоздено доба.

Истраживачко питање 7: Каква је заступљеност насеља по типовима током анализираних периода?

Истраживачко питање 8: Какав је просторни однос између синхроних насеља и њихових типова током анализираних периода?

Истраживачко питање 9: Какав је просторни однос између насеља и других врста налазишта из истог периода?

Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација Петра Милојевића састоји се од двадесет поглавља неједнаког обима, од којих осамнаест поглавља сачињава текст дисертације. Након кратког *Увода*, у ком је изнет теоријско-методолошки оквир рада, објашњен концепт насеобинске археологије и образаца насељавања, као и дефинисани предмет истраживања, истраживачка питања и хипотезе, у другом поглављу *Материјал и методологија истраживања* видљиво је да методе изабране за поједине фазе истраживања одражавају Милојевићев мултидисциплинарни приступ тестирању хипотеза. Осим примарне археолошке, коришћена је и географска грађа, а као допуна налази се грађа која се односи на етнографске и историјске податке о прошлости насеобинских атара са којих потичу анализирана праисторијска насеља. Такви подаци се односе на природне вредности одређеног сеоског атара, односно на његове природно-економске предиспозиције и могу послужити као извор комплементарних података корисних за поређење и употпуњавање слике о предностима које је нудила насеобинска околина у праисторији. Методолошки поступци формиран су на основу претпоставке да су трендови насељавања у вези са просторним односима према природним и друштвеним елементима из непосредног окружења и регије, а да је одабир места условљен колективним афинитетима који зависе од културне традиције. Први истраживачки корак подразумевао је прикупљање археолошких и географских података потребних за формирање базе података у софтверу *Географског информационог система*. Информације су прикупљене путем ревизије публиковане археолошке грађе, директног увида у грађу из музејских и историјских архива и депоа, преко специјализираних карата, као и путем археолошке проспекције и ископавања. Наредни истраживачки корак обухватио је просторне и квантитативне анализе, класификацију и компарацију природних и друштвено-географских фактора из ужих и ширих ареала праисторијских насеља, чиме су испитане разлике у просторно-функционалним односима према економским потенцијалима претпостављеним за заједнице из касног бронзаног, раног и старијег гвозденог доба. У ту сврху коришћене су методолошке процедуре везане за продукт дистанце и анализе економског слива. Историјски и етнографски подаци послужили су као упоредни оквир. У

3. поглављу Милојевић се детаљно бавио периодизацијама и хронолошким системима који се користе за испитивани период XIV-VI в. п. н. е., аргументовано се одлучивши за трипартитни систем који је доследно спроводио у дисертацији.

Најобимнији део дисертације – поглавља 4-15 – комбинује каталошки део у ком је изложена грађа (укупно 201 локалитет) организована према географским регијама (*Каталог локалитета у доњем Понишављу/алексиначком Поморављу/крушевачком Поморављу/параћинском Поморављу/лесковачком Поморављу/врањском Поморављу*), са аналитичким делом рада, с обзиром да наком сваког каталошког дела следи део рада о уоченим обрасцима насељавања у појединим регијама у касном бронзаном, раном гвозденом и старијем гвозденом добу. Региони су неједнаке величине, а број истражених локалитета унутар региона веома варира. Неједначеност обима и квалитета података резултат је нивоа истражености и стања публикованости грађе, а вредно је помена да је знатан део података резултат разнородних истраживачких активности самог Милојевића.

Дискусији добијених резултата Милојевић се посветио у поглављима 16 и 17 насловљеним *Дискусија. Остаци насеобина и носиоци културних манифестација и Насеобински трендови у односу на климатске и друштвене факторе*. У овим поглављима интегрисани су сви резултати регионалних истраживања, на основу чега су се стекли услови за анализе на макрорегионалном нивоу. Према просторно-функционалним одликама издвојена су 3 основна типа насеља: градине (укупно 36 локалитета), пећинска налазишта (укупно 4 локалитета) и отворена насеља (укупно 161 локалитета). Поређењем добијених резултата установљене су сличности и разлике у насеобинским и економским трендовима заједница из касног бронзаног доба, раног гвозденог и старијег гвозденог доба, а управо овакав избор методолошких процедура показао се као користан за издвајање посебне фазе раног гвозденог доба из културног масива касног бронзаног доба, који је у почетку деловао као хомоген.

Поглавље 18 припада *Закључку*. Током сва три анализирана периода на насељима градинског типа и отвореним насељима константоване су разлике у обрасцима насељавања, које су одраз промена у друштвено-економским праксама. Иако је узорак пећинских налазишта био веома мали и стога недовољно подесан за праћење поменутих промена, испољио се потенцијал овог типа налазишта да буду коришћена у различите нестамбене сврхе, уз важну напомену да је неопходна археолошка потврда било које од поменутих активности, која за сада изостаје. Интерпретација евидентираних промена уклапила се у климатске, економске, технолошке и миграционе трендове који су захватили већи део Европе, оставивши значајан траг на културни пејзаж, обрасце насељавања и друге економске активности. Закључено је да се као главни иницијатор пакета промена може препознати климатско погоршање у виду изражене аридности у вековима на крају II и почетку I (период који је дефинисан као рано гвоздено доба), што је утицало на раскид са привредно-друштвеним системом из претходног периода касног бронзаног доба. Насеља из пуног, развијеног гвозденог доба показују тенденцију ка повратку обрасцима из бронзаног доба, што је доведено у везу са знатним побољшањем климатских околности.

Остварени резултати и научни допринос дисертације

Дисертација Петра Милојевића први је рад који је Моравско-вардарску долину у периоду XIV-VI в. п. н. е. сагледао из комплексне визуре образаца насељавања. Резултати добијени захваљујући мултидисциплинарном приступу дали су потврду и оснажили

видљивост насеобинских и других економских, али и културних промена током прелаза из бронзано у гвоздено доба, и консолидовали знања о локалним карактеристикама и специфичностима културних феномена касног бронзаног, раног и старијег гвозденог доба Централног Балкана. Пакет промена испраћен кроз обрасце насељавања потврдио се као погодан за различите начине интерпретирања, од којих је кроз рад доследно спроведен онај према ком се иницијални фактор промена може везати за климатске и еколошке промене које су условиле другачије процесе прилагођавања у промењеној животној средини, што се у археолошком запису читава као културна промена. Један од значајних резултата овог рада јесте формирање сета нових хипотеза, које се у највећој мери односе на везу палеоеколошких услова и економских стратегија популација из прошлости, што представља основу за нова истраживања.

Закључак

Приликом израде докторске дисертације Петар Милојевић узео је у разматрање сва релеванта научна сазнања о локалитетима и насељавању у моравско-вардарској регији Централног Балкана у касном бронзаном, раном гвозденом и старијем гвозденом добу. Дисертација је урађена у свему према одобреној пријави, представља оригинално и самостално научно дело. Примењене методолошке процедуре, адекватан аналитички узорак и вешто интерпретирање резултата спроведених анализа довели су до значајних научних сазнања о теми која је била предмет докторске дисертације. На основу изложеног, велико нам је задовољство да Већу предложимо да кандидату Петру Милојевићу одобри усмену одбрану докторске дисертације *Обрасци насељавања у Моравско-вардарској долини од XIV до VI века пре нове ере*.

У Београду, 29. 09. 2023.

КОМИСИЈА У САСТАВУ

проф. др Марија Љуштина, ментор

проф. др Душан Михаиловић

др Александар Капуран